

INSTITUTUL SAU „CUI I-E FRICĂ DE *BABY HITLER*?”

Autor controversat, nu de puține ori „pus la index” de către acea facțiune a criticii literare care rămâne fidelă unei viziuni ortodoxe cu privire la limitele culturii „de masă”, literatura lui Stephen King* pare să „supraviețuiască” (așa cum îi place, de altfel, romancierului să declare cu nedismulată satisfacție¹) acestei relegări – observație pe care o confirmă, de altfel, și receptarea critică favorabilă a celui mai recent roman al său. *Institutul*, apărut în SUA în septembrie 2019, a fost descris – în sens pozitiv – în presa americană ca fiind „cea mai terifiantă dintre toate” povestirile pe care maestrul genului *horror* le-ar fi scris până în prezent². Este o afirmație nu tocmai neverosimilă, deși nu se poate spune că Stephen King nu ar mai fi înregistrat cel puțin câteva reușite semnificative la acest capitol. Însă această judecată de valoare este susținută în mod convingător (și în mare măsură consensual) prin argumentul că ceea ce produce aici efectul de noutate ține de o modificare a naturii esențiale a spaimei: aceasta nu mai este un efect al existenței supranaturale a unor entități fantasmatică care vin să bântuie realul sau conștiința; dimpotrivă: făptura spaimei pare să capete aici chipul (îngrozitor de) familiar al umanității contemporane.

Altfel spus, „elementul *horror*” primește aici o reprezentare care, deși „deghizată” în spatele tertipurilor narative ale culturii de consum și ale fanteziei *thriller*, evocă inevitabil chipul hidos al unor orori care rămân, din păcate, dureros (și angoasant) de recognoscibile. Problematika violenței asupra minorilor – la care autorul trimite în deschiderea cărții, prin intermediul unei referiri la statisticile anuale îngrijorătoare oferite de Centrul Național pentru Copiii Disparați și Exploatați din SUA – este, desigur, în sine, o premisă suficientă pentru inducerea izbită a sentimentului de groază. La fel este și reușita stilistică a unei reinvestigări a mecanismelor psihice care dau naștere comportamentului violent, sadic, psihopatiilor, dar și a traumelor (uneori ireparabile) pe care astfel de practici le au ca rezultat la nivelul psihicului victimei. Cu toate acestea, se cade, poate, să ne amintim că autorul *Strălucirii* nu este tocmai un neofit nici în ceea ce privește explorarea „zonelor (tematice) crepusculare” mai sus menționate. Deși reprezentările Răului diferă de cele ale entităților malefice din poveștile care l-au făcut celebru, preocuparea lui King pentru imaginarul traumatic și pentru violența îndreptată în special împotriva copiilor (practicată în prozele sale de obicei de către diverși agenți simbolici – de la părinți conduși de forțe malefice la *bullies* cu chip sau formă de monștri) este fără îndoială una dintre constantele esențiale ale universului său ficțional.

Cu toate acestea, însă, povestea din *Institutul* insuflă, într-adevăr, o anxietate aparte, deși trama în sine poate să pară la prima vedere o construcție facilă, în alb și negru, pe modelul celor mai fanteziste teorii ale conspirației combinate cu elemente culese din istoria tragică a lagărelor de exterminare naziste și din mitologiile istorice ale Războiului Rece (v. interesul pentru parapsihologie ca resursă de uz militar, și respectiv referințele evidente la cursa înarmărilor nucleare), mixtură condimentată în cele din urmă și cu puțin *1984* (supravegherea permanentă constituie și ea, aici, o temă esențială, cu atât mai mult cu cât tehnologia specifică este explorată în limitările ei nebănuite) și puțină *Portocală mecanică* (procedurile aplicate copiilor în cadrul Institutului amintesc pe undeva – deși oarecum în răspăr – de „tehnica Ludovico” din romanul lui Anthony Burgess). Narațiunea, relativ simplă și previzibilă, are în centru un grup de copii și adolescenți cu puteri paranormale, răpiți de către o organizație guvernamentală strict secretă cu scopuri (aparent) pur malefice. „Institutul”, un fel de lagăr de instruire, muncă și exterminare pentru copiii cu puteri speciale, are ca obiectiv intensificarea extremă a puterilor telekinetice și telepatice ale minorilor selectați exclusiv pe acest criteriu, pentru ca aceștia să poată fi folosiți, în final, până la epuizarea totală, ca armă colectivă cu ținte politice (copiii sunt condiționați psihic, cu ajutorul unor tehnici de hipnoză în grup, să acționeze mental pe „principiul stupului” pentru a cauza accidente mortale sau sinucideri acolo unde este nevoie). Odată ce psihicul deținuților se erodează complet (ceea ce se întâmplă de regulă în termen de câteva săptămâni până la câteva luni de la internarea forțată în Institut), iar trupul lor asediat de efectele secundare ale experimentelor inumane la care sunt supuși cedează definitiv, micii „eroi” fără voie iau drumul crematoriului (ultraperformant) al instituției și sunt înlocuiți de noi și noi prizonieri. Problemele organizației încep, însă, odată cu răpirea lui Luke Ellis – un băiat de doisprezece ani cu puteri telekinetice aproape neglijabile, dar cu un IQ formidabil – trăsătură pe care conducerea Institutului face greșeala de o trata drept „irelevantă” – și culminează cu cea a lui Avery Dixon, un băiețel de zece ani cu abilități telepatice record. Cu atât mai mult cu cât, așa cum era de prevăzut, cei doi își unesc forțele împotriva adulților torționari. Figurile protagoniștilor minori, relațiile dintre aceștia și (falșii) „îngrijitori” sau tutori, solidaritatea care se naște între copiii captivi par și ele, la o primă vedere, mai degrabă o tentativă de „reciclare” a unor formule de succes din povestirile anterioare (de la *Carrie*, la *The Sining*, *The Talisman* și mai ales la *It* sau, de ce nu, chiar la *Black House*) – deși trebuie

observat că personajul micului Avery constituie o reușită aparte. Desigur, măiestria tehnică și experiența scriitorului își spun cuvântul în calculul precis al dozelor de informație menite să ascundă și să reveleze, să divulge progresiv „secretele” poveștii; firește, lectura – deși cartea ar putea să pară masivă, la cele peste 600 de pagini ale sale – este, așa cum era de așteptat, atât de captivantă încât, pentru a o descrie, putem foarte bine parafraza o expresie englezească: aceea că „paginile se întorc singure” (și fără să fie nevoie de vreo intervenție paranormală). Însă toate acestea ar fi fost de așteptat de la un maestru al suspansului de calibrul lui King.

Alteceva surprinde, însă, aici – chiar dincolo de sarcasmul amar, într-o oarecare măsură vizionar³, alteori doar pur și simplu șarmant, al referințelor piezișe la adresa instituției prezidențiale (la momentul redactării romanului, reprezentată de către controversatul Donald Trump). Cred că linia de interpretare deschisă de Caroline Tew⁴ este, poate, un început de drum în această direcție: miezul romanului îl constituie, poate mai mult decât orice altceva, dilema morală pe care o propune ultima parte a cărții. Este vorba despre așa-zisa problemă filosofică a „uciderii bebelușului Hitler” în fașă⁵, dar definită pe altă filieră culturală decât cea propusă de Tew – și anume, pornind mai degrabă de la speculația din proza scurtă intitulată *I Killed Hitler* a lui Ralph Milne Farley⁶. Mai precis, pare a fi vorba aici despre semnul de întrebare (etic) care planează asupra acțiunilor militare internaționale în sprijinul păcii încă de la încheierea celui de-al doilea Război Mondial, și anume îndoiala dacă producerea de victime colaterale în scopuri pacifiste (realizate, paradoxal, de multe ori, „pe teren”, cu mijloace militare) pot fi realmente justificate moral prin recursul la dezideratul prevenției unor atacuri sau conflicte posibile. La nivel narativ, ideea este introdusă discret, dar elocvent în ultima parte a romanului, în care cititorul se lămurește progresiv că, în fapt, o bună parte dintre angajații-torționari ai institutului se considerau în mod autentic agenții fideli ai unei misiuni internaționale (autodeclarat) providențiale, menite să salveze omenirea de ea însăși: aflăm că țintele anihilate de soldații juvenili din Institut erau, în realitate, selectate în baza premonițiilor unui grup secret de clarvăzători recrutați tocmai în scopul prevenirii (prin asasinat) a acțiunilor viitoare ale indivizilor urmăriți, atunci când ele se anunțau nefaste la nivel global. Cei câțiva copii care izbutesc să se salveze, sunt, *faute de mieux*, ca ultim mijloc de recurs, supuși unei tentative de șantaj emoțional: liderul din umbră al organizației (care se identifică cu numele, probabil fals, de William Smith) le sugerează că refuzul lor de a se sacrifica pe altarul idealurilor nobile ale omenirii o condamnase iremediabil la autodistrugere, transferându-li-se astfel o responsabilitate in- (sau supra-) umană.

Este (relativ) neclar dacă protagonistul Luke Ellis vorbește în numele lui King atunci când contracarează această

ipoteză cu ajutorul formulei de calcul probabilistic numită „distribuția Bernoulli”. Fapt este că rezultatul pe care micul geniu îl invocă în apărarea sa (și a prietenilor săi) este că atunci „[c]ând perioada dintre predicție și eveniment este mai lungă, [...] probabilitatea ca predicția să se adevărească începe să scadă”. „Să zicem că ai avea dreptate”, insistă în replică așa-zisul Smith, „dar nu se spune că paza bună trece primejdia rea?”. „Am fost obligați să distrugem satul ca să îl putem salva”, intervine și Tim Jamieson, prietenul polițist al lui Luke, „Nu așa a zis un reporter de război despre o luptă din Vietnam?”. Iar tânărul Ellis conchide că „Oamenii normali la cap nu jertesc copii pe altarul probabilităților. Asta nu e știință, e superstiție.” (pp. 614-615). În orice caz, din această perspectivă, pare mai degrabă neîntâmplător și că majoritatea istoriilor personale ale desensibilizării care îi marchează definitiv pe membrii personalului Institutului se leagă explicit de experiențele dezumanizante ale interogațiilor sau acțiunilor militare la care luaseră parte – în Afganistan, în Irak... În rest, firește, rămâne ca fiecare cititor să decidă pentru sine în chestiunea „uciderii bebelușului Hitler”.

*Stephen King, *Institutul*; traducere din limba engleză și note de Ruxandra Toma, Editura Nemira, București, 2020.

Note

¹Citatul este extras, în traducerea autoarei, din interviul intitulat *Stephen King: „I have outlived most of my critics. It gives me great pleasure”*, realizat de Xan Brooks și publicat pe pagina on-line a publicației *The Guardian*, în data de 7 septembrie 2019. Interviul este disponibil on-line, ca resursă gratuită, la adresa:

<https://www.theguardian.com/books/2019/sep/07/stephen-king-interview-the-institute> [15.06.2021]

²V. Laura Miller, „Deliver them from Evil”, în *New York Times Sunday Book Review* din 15 septembrie 2019, p.1. Articolul este disponibil și într-o versiune inițială, on-line, sub titlatura „The Institute’ Might Be Stephen King’s Scariest Novel Yet”, publicat în data de 10 septembrie 2019. Disponibil on-line:

<https://www.nytimes.com/2019/09/10/books/review/stephen-king-the-institute.html> [15.06.2021].

³„Chiar în timp ce îmi șlefuiam cartea, m-am pomenit dintr-o dată că [noi, americanii, n.a., R.H.] sechestrăm copilași la graniță și m-am gândit – dar se întâmplă exact ca în cartea mea”, a declarat King pentru publicația *The View*. Citat *apud* Sam Dorman, *Stephen King compares his new horror novel on detained children to Trump’s border enforcement*. Articol disponibil on-line pe pagina Web a Fox News la adresa:

<https://www.foxnews.com/entertainment/stephen-king-novel-trump-detain-children> [11.06.2021]. Traducerea autoarei.

⁴Caroline Tew, *A guide to the ending of Stephen King’s latest novel, The Institute*, 12 septembrie 2019. Disponibil on-line la adresa

<https://ew.com/books/2019/09/12/stephen-king-the-institute-ending/> [11.06.2021].

⁵În engleză, „the philosophical problem of killing baby Hitler”, o dilemă (re)adusă recent în atenția publicului american de jurnalistul conservator american Ben Shapiro, în contextul marșurilor pro-life.

⁶Conform narațiunii lui Farley, oricine s-ar întoarce în timp ca să îl asasineze pe dictatorul german „în fașă” nu ar reuși decât să îi ia locul pe scena istoriei. V. Ralph Milne Farley, vol. *The Omnibus of Time*, Fantasy Publishing Company, Inc., 1950.